

УДК: 378.147:355.23

**ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЗАХИРАДАГИ
ОФИЦЕРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-
ШАРОИТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: УСУЛЛАР ВА АМАЛГА
ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ**

Уралов Хусан Бобоқулович

*Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий
университети Ҳарбий тайёргарлик ўқув маркази
катта ўқитувчиси, доцент, резервдаги подполковник.*

Аннотация

Мақолада ҳарбий таълим муассасаларида захирадаги офицерларни тайёрлаш самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи педагогик шарт-шароитлар тизими, уларни такомиллаштириш усуллари ҳамда жорий этиш механизмлари асосланади. Компетенцияга йўналтирилган модулли ўқув режа, сценарийли-симуляцион ўқитиш, аралаш таълим ва “after action review” асосидаги рефлексия технологиялари захира офицерларининг касбий-амалий тайёргарлиги, қарор қабул қилиш ва лидерлик компетенцияларини ривожлантиришда мақбул ечим сифатида кўрсатилади. Тизимли мониторинг ва баҳолаш учун натижа-индикатор-рубрика-аналитика занжирига таянган ташкилий-педагогик механизмлар таклиф этилади.

Калит сўзлар: захирадаги офицер, ҳарбий таълим, педагогик шарт-шароит, компетенция, симуляция, сценарийли таълим, аралаш таълим, ААР, мониторинг, баҳолаш.

Abstract

The article substantiates a system of pedagogical conditions, methods, and implementation mechanisms aimed at improving the effectiveness of reserve officer training in military education institutions. Competency-based modular curricula, scenario- and simulation-based learning, blended learning, and after-action review (AAR) debriefing are presented as high-impact approaches to develop professional practical readiness, decision-making, and leadership competencies. A data-informed management model is proposed, linking outcomes, indicators, rubrics, and learning analytics for continuous quality improvement.

Keywords: reserve officer, military education, pedagogical conditions, competency-based training, simulation, scenario-based learning, blended learning, AAR, monitoring, assessment.

Кириш

Захирадаги офицерларни тайёрлаш жараёни (фуқаролик таълими билан уйғун ҳолда) вақт, ресурс, хавфсизлик ва интизом талаблари кесишган мураккаб таълимий муҳитдир. Шу боис тайёргарликни “кўпроқ машқ” тамойили билангина эмас, балки натижага йўналтирилган таълим дизайни, инструкторлар педагогик маҳоратлари, симуляция ва сценарийли вазиятлар, рефлексия ва тизимли мониторинг орқали бошқариш муҳим.

Ўзбекистонда ОТМлар ҳузуридаги ҳарбий тайёргарлик ўқув бўлинмалари фаолияти ва моддий-ташкилий таъминлашга оид қоидалар Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 9 октябрдаги 809-сон қарори билан тасдиқланган низомда белгиланган. [1]. Бу ҳужжатлар асосида таълим мазмунини ва ўқув жараёнини педагогик жиҳатдан такомиллаштириш учун институционал асос мавжуд, аммо уни амалий технология ва механизмлар билан тўлдириш доимо долзарбдир.

Мақсад: ҳарбий таълим муассасаларида захирадаги офицерларни тайёрлашнинг педагогик шарт-шароитларини такомиллаштиришга қаратилган усуллар ва жорий этиш механизмлари тизимини ишлаб чиқиш.

Вазифалар:

1. педагогик шарт-шароитларнинг таркибий моделини ишлаб чиқиш;
2. самарадор усулларни (компетенция–сценарий–симуляция–аралаш таълим–рефлексия) асослаш;
3. мониторинг ва баҳолаш механизмларини (индикатор, рубрика, аналитика) таклиф этиш.

Назарий асос ва ёндашувлар

Тадқиқот концептуал асослари қуйидаги илмий ёндашувларга суянади:

• **Конструктив мослашув (constructive alignment):** ўқув натижалари, ўқитиш фаолиятлари ва баҳолаш мезонларини бир-бирига мос лойиҳалаш таълим сифатини оширади.

• **Тажрибавий ўқитиш (experiential learning):** “тажриба → рефлексия → тушунча → қайта синов” цикли амалий компетенцияни тез шакллантиради. [6].

• **Андрагогика:** катта ёшдаги ўқувчида автономия, амалий фойдалилик ва ички мотивация ҳал қилувчи омил [7].

• **Тренинг самарадорлиги:** тренинг “олдин-давомида-кейин” тамойилида тизимли лойиҳаланса юқори натижа беради [9].

• **Факультет/инструкторлар ривож:** НАТОнинг DEEP дастури доирасида “curriculum development (what to teach)” ва “faculty development (how to teach)” алоҳида йўналиш сифатида қаралади [2].

Тадқиқот методикаси ва дизайн

Мақола таҳлилий-лойиҳавий (**design-oriented**) йўналишда тайёрланди: норматив ҳужжатлар ва халқаро илмий-методик манбалар таҳлил қилиниб, улар асосида ташкилий-педагогик модель ишлаб чиқилди.

Эмпирик текширув учун таклиф этиладиган дизайн (пилот):

- **Тури:** квази-эксперимент (таққословчи гуруҳлар).
- **Гуруҳлар:**
 - А гуруҳ (анъанавий ўқитиш)
 - В гуруҳ (модель асосида: компетенциявий модуллар + сценарий/симуляция + ААР + аралаш таълим)
- **Ўлчов нуқталари:** pre-test / mid / post-test.
- **Асосий индикаторлар:**
 1. касбий-амалий кўникма (чек-лист)
 2. қарор қабул қилиш сифати (рубрика)
 3. жамоада ишлаш ва лидерлик (360-feedback элементлари)
 4. назарий билим (тест)
 5. интизом ва тайёргарлик барқарорлиги (қатнашув/топшириқлар динамикаси).
- **Натижаларни баҳолаш рамкаси:** Kirkpatrick'нинг 4 даражаси (Reaction–Learning–Behavior–Results) бўйича кўп босқичли мониторинг [8].

Педагогик шарт-шароитлар ва такомиллаштириш усуллари

Захира офицерларини тайёрлашда педагогик шарт-шароитлар 6 та ўзаро боғлиқ блокда қуйидагича тизимлаштирилди:

1) Натижага йўналтирилган компетенциявий дизайн

• Ҳар бир модул учун: **натижа → индикатор → ўқув фаолияти → баҳолаш воситаси.**

• Лавозим вазифаларига мувофиқ компетенциялар матрицаси (масалан: взвод даражасида бошқарув, алоқа/ҳамкорлик, хавфсизлик, логистика элементлари).

Бу ёндашув constructive alignment тамойили билан мувофиқ.

2) Сценарийли-симуляцион ўқитиш (SBL/SBT)

• “Вазиятлар банки”: патрул/қўриқлаш, эвакуация, алоқа узилиши, чекланган ресурсда қарор, фавқулодда ҳолатда бошқарув.

• Симуляцияни 3 даражада қуриш:

- **стол усти сценарий (table-top)**
- **штаб ўйини / wargaming**
- **майдон (полигон) сценарий**

Сценарийли тайёргарлик командир ва штаб тайёргарлигида самарали экани илмий манбаларда кўрсатилган.

3) Таҷрибавий ўқитиш + рефлексия: After Action Review (AAR)

- Ҳар бир машғулотдан кейин стандарт AAR: “нима режалаштирилди → нима бўлди → нега → нимани ўзгартамыз”.
- AAR ҳарбий тайёргарликда ўқишни тезлаштирадиган институтлашган механизм сифатида тавсифланган [10].

4) Аралаш таълим (blended learning) ва микро-контент

- Назарий қисм: LMS орқали видео/конспект/тест (қисқа “microlearning”).
- Аудитория/майдонда: кейс, тренинг, симуляция, жамоавий қарор.
- DEEP доирасида масофавий ва рақамли қўллаб-қувватлаш йўналишлари ҳам ривожланаётгани қайд этилади.

5) Инструкторлар (педагогик) салоҳиятини кучайтириш

- “train-the-trainers”: микро-дарс, ўзаро кузатув, рубрика бўйича баҳолашни стандартлаштириш.
- НАТО/ПфП материалларида ҳарбий таълимда “faculty development” устувор вазифа сифатида белгиланади [2].

6) Ўқув-моддий база, хавфсизлик ва ташкилий мувофиқлаштириш

- Полигон машғулотлари хавфсизлиги: сценарий хавф таҳлили, чекловлар, ризқ-манфаат мувозанати.
- ОТМ ҳузуридаги ҳарбий тайёргарлик ўқув бўлинмаларини жойлаштириш ва жиҳозлаш масъулиятлари норматив ҳужжатларда белгилаб берилган [1].

Амалга ошириш механизмлари

Таклиф этилаётган механизмлар “дизайн → жорий этиш → мониторинг → такомиллаштириш” циклига қурилади:

А) Норматив-методик механизм

1. Компетенциялар реестри ва модул паспорти (натижа/индикатор/меъёр).
2. Баҳолаш материаллари банки: тест, чек-лист, кейс, рубрика.
3. Битирув имтиҳонини “комплекс сценарий”га яқинлаштириш (бир нечта фан натижаларини синтез қилади).

Б) Ташкилий-ҳамкорлик механизм

- Ҳарбий қисмлар билан қисқа стажировка/менторлик (касбий муҳитни кўриш, стандартлар).
- Календарь-модулли режалаш: фуқаролик таълими билан тўқнашувларни камайтириш.

В) Кадрлар механизми

- Инструкторларнинг педагогик компетенцияларини баҳолаш рубрикаси;
- йиллик малака ошириш режаси: scenario design, facilitation, AAR, assessment literacy.

Г) Рақамлаштириш ва “маълумотга асосланган бошқарув”

• LMSда: қатнашув, топшириқ, тест натижалари, портфолио, симуляция баллари;

• “рангли хавф картаси”: қайси модул/кўникмада орқада қолиш юқори.

Д) Сифат мониторинги

• Kirkpatrick рамкасига мос:

- 1-даража: қониқиш/қийинчилик (сўровнома)
- 2-даража: билим/кўникма (тест+чек-лист)
- 3-даража: хулқ-атвор (симуляцияда лидерлик/коммуникация)
- 4-даража: натижа (қисм фикри, тайёргарлик кўрсаткичлари) [8].

Баҳолаш матрицаси (журналга қўйиш учун намуна)

Компетенция/натижа	Индикатор	Восита	Баҳолаш шакли
Қарор қабул қилиш	вариантлар сони, хавфни ҳисобга олиш, асосланган танлов	кейс+сценарий	рубрика (1–4)
Тактик-амалий ҳаракат	алгоритмга риоя, хавфсизлик, вақт меъёри	чек-лист	“Ўтди/Ўтмади” + балл
Лидерлик ва жамоа	вазифа тақсимоти, алоқа, ААРда хулоса	360-feedback + кузатув	балл/изоҳ
Назарий билим	тест натижаси	LMS тест	%

Муҳокама

Халқаро РМЕ ёндашувларида офицер касбининг “profession of arms”, лидерлик ва танқидий фикрлаш компетенциялари тизимли ривожлантирилиши таъкидланади; НАТОнинг “Generic Officer PME Reference Curriculum” ҳужжати ҳам умумий рамка сифатида фойдаланиш имконини беради [3].

Бунда тренинг самарадорлиги фақат мазмунга эмас, **дизайн, етказиш, муҳит ва кейинги трансферга** ҳам боғлиқ экани таълим-тренинг психологиясида асосланган [9].

ААРнинг институционал қўлланиши эса “тезкор ўрганиш” маданиятини шакллантириб, симуляция/полигон машғулотларида хатоларни хавфсиз муҳитда таҳлил қилиш имконини беради [10].

Хулоса

1. Захирадаги офицерларни тайёрлашда самарадорлик педагогик шарт-шароитларнинг тизимли бирлиги (компетенция–сценарий–симуляция–рефлексия–мониторинг) билан таъминланади.

2. Компетенцияга асосланган модулли дизайн constructive alignment тамойилига мувофиқ равишда ўқитиш ва баҳолашни бир тизимга солади [5].

3. Сценарийли-симуляцион ўқитиш ва AAR технологияси қарор қабул қилиш, жамоа бошқаруви ҳамда амалий тайёргарликни тез ривожлантиришда юқори потенциалга эга.

4. Инструкторлар педагогик салоҳиятини ривожлантириш ва рақамли мониторингни жорий этиш сифатни барқарор оширишнинг асосий механизмларидир [2].

5. Норматив ҳужжатларда белгиланган ташкилий-моддий асослар (жойлаштириш, жиҳозлаш, фаолиятни ташкил этиш) педагогик технологиялар билан бойитилса, тайёргарлик натижалари сезиларли яхшиланади [1].

Фойдаланилган адабиётлар

1. 809-сон 09.10.2017. Олий таълим муассасаларининг ҳарбий тайёргарлик ўқув бўлинмалари тўғрисидаги низом (lex.uz). Электрон манба. (LEX.UZ)

2. NATO. Defence Education Enhancement Programme (DEEP): Curriculum development & Faculty development. Электрон манба. (NATO)

3. NATO. *Generic Officer Professional Military Education (PME) Reference Curriculum*. PDF. (NATO)

4. Pfp Consortium. *Faculty Development Curriculum Guide*. PDF. (pfp-consortium.org)

5. Biggs J., Tang C. *Teaching for Quality Learning at University*. (2011). Электрон нусха/PDF. (cetl.ppu.edu)

6. Kolb D.A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984. PDF манба. (carleton-wp-production.s3.amazonaws.com)

7. Knowles M.S. *The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy*. 1980. PDF/Archive манба. (umsl.edu)

8. Kirkpatrick D.L. *Evaluating Training Programs: The Four Levels*. (1994). Манба/шарҳ. (link.springer.com)

9. Salas E., Tannenbaum S.I., Kraiger K., Smith-Jentsch K.A. The Science of Training and Development in Organizations: What Matters in Practice. *Psychological Science in the Public Interest*, 2012. DOI: 10.1177/1529100612436661. (journals.sagepub.com)

10. US Army. *Training Circular TC 7-0.1: After Action Reviews*. PDF. (RDL)

11. UK MOD. *Wargaming Handbook*. PDF. (assets.publishing.service.gov.uk)